

10. כִּי אֲנִכִּי יִהְיֶה.
11. אֱלֹהֶיךָ. [אֵל]. [קִנְיָה].
12. שִׁמּוֹר. אֶתְּ. יוֹם. הַשַּׁבָּת.
13. לִקְרֹשָׁאוֹ. כִּכְרֵ. אֶתְּ.
14. אֶתְּ. אֲבִיךָ. וְאֶתְּ. אִמְךָ.
15. לֹא: תִרְצָח. לֹא. תִנְעָף.
16. לֹא: תִגְנֹב. לֹא. תַעֲנֶה. כַּעֲרֹךְ.
17. לֹא. [תַחֲמַד. וְ] הַקֶּמֶת: אֶתְּ.
18. הַאֲבֹנִים. הַאֲלֵעֵ. אֲשֶׁר. וּמִ
19. אֲנִכִּי. מִצֹּהַ. אֲתַכֶּם. הִי
20. כַּעֲרֹגְרָם. קוֹמֵה. יִהְיֶה.

הערות לכתובת השומרונית מיבנה

מאת י. בן-צבי

לפי בקשתו של מר י. קפלן עיינתי היטיב בתצלום המדויק של הכתובת אשר הכין, ומצאתי לנכון להכניס כמה תיקונים בקריאה, בייחוד — בקריאת שתי השורות הראשונות המכילות את הדכרן (ההקדשה).

שורה 1. השם קרח נזכר בתורה פעמים אחדות: בשם זה נקרא בנו של עשו(1). וקרח בן יצהר בן דודו של משה רבנו. בני קרח לא מחו(2), כידוע, והקרחים מילאו תפקיד חשוב במקדש(3). עוד נזכרו במקרא יוחנן בן קרח ויונתן אחיו, שרי יהודה(4). כן אנו מוצאים בתקופת המשנה את התנא ר' יהושע בן קרחה ואחרי כן את האמורא ר' אמי בר קרחה(5). אצל השומרונים אין השם הזה מצוי כעת, וידידי השומרונים לא מצאו אותו במקור שלאחר כתבי הקודש, אולם לא ראינו אינו ראה.

שורה 2. המלה הראשונה נקראה דתכר, אולי בהשמטת האלף והדלת דאחזכר מבניין אתפעל אֲתַכְרֵ או מבניין אֲתַפְעַל אֲתַכְרֵ. אכן רשמי האלף נשמרו ברורות בשולי הכתבת, לפני השורה הזאת.

עד לעלם — מבטא רגיל באזכרות מסוג זה.

שורה 3. וידר- צ"ל וידבר, הבי"ת נשמטה בטעות, באשמתו של חורת הכתובת.

שורה 4. עדבר- ע במקום ה.

שורה 11. קנה במקום קנא.

אחר זה חסרה הדברה: לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, שהושמטה משום מה בכתובת שבאבן השקועה במסגד הירוק בשכם היא מצויה, אך לעומת זאת חסרה שם

(1) ר' בראש' ל"ו, ה. (2) ר' במד' כ"ו, י"א. (3) ר' דה"א, ט', י"ט.

(4) ר' ירמ' מ', ח'. (5) עיין שבת קנ"ב ע"א: ב"מ ס"ד ע"ב.

הדברה: לא תעשה לך פסל. מכאן נראה שהסופרים השומרונים התרשלו, או לא הקפידו במנין הדברות.

שורה 13. לקדשאו וצ"ל לקדשהו, כי זה הוא הנוסח השומרוני— לעומת הנוסח היהודי לקדשו. וכן במסגד הירוק ובכנשת מיא: לקדשהו.
שורה 14. המלה את בראשית השורה מיותרת.
שורה 15. לא תנעף— בטעות ע"ן במקום אף.
שורה 16. בערך מסורס במקום ברעך.
שורות 17-18. והקמת האבנים האלה וכו'; זוהי הדברה המיוחדת לשומרונים, בה נצטוו על הקמת המזבח בהר גרזים. האותיות וס שבסוף השורה שייכות לזו שלאחריה להשלמת המלה "היום".

שורה 20. בהגרס נשמטה הזי"ן וצ"ל בהגרזום. המלים קומה ה' הן מפרשת ויהי בנוסע הארון. כדאי לציין, שהמלים הללו נמצאות גם בסוף עשרת הדברות שבמסגד הירוק, אשר נגזף בשעתו מהשומרונים. בכתובות אחרות בא במקום זה פסוק אחר, כגון: תורה צוה לנו משה, וכו' (6). מתחת לשורה 20 ניכרת עוד אות בודדת הדומה לה"א. מתוך הטכסט של הכתבת אי אפשר לקבוע את זמנה. נבדוק איפוא את שאלת המקום. לפי הידיעה שקיבל מר קפלן נמצאה הטבלה עם הכתובת במעבה האדמה ממזרח למסגד המרכזי (ג'אמע, לא לערבב אותו עם הנלי של אבו-הוריריה, ממערב לכפר). קרבת המקום למסגד מעוררת את ההשערה, שיש קשר בין הטבלה ובין המסגד.

ואמנם המסגד הזה הוא מאוחר למדי. הכתובות שנשמרו בו מספרות על הקמתו של הבנין בשנות 1292 ו-1373 לסה"נ, כלומר לאחר חיסולם של הצלבנים. לפני זה עמדה כאן כנסיה נוצרית לאטינית, אשר הוקמה בשעתה על-ידי הצלבנים לאחר השתלטם על המקום הזה בש' 1142. הם ביצרו את יבנה וקראו לה בשם איבלין ועל חרבות הכנסייה הוקם המסגד המוסלמי. בפי הפלחים נשאר זכר למאורע הזה, והמסגד נודע עד היום בשם כניסה. המיוחד בערבית לכנסייה נוצרית, (בעוד שבית-כנסת יהודי נקרא כניס בלשון זכר). ויש מקום לשאלה, אם לא היה כאן בית-כנסת עתיק מזמן שבת השומרונים ביבנה, בית-כנסת שומרוני אשר נהרס בידי הצלבנים לאחר שכבשו את העיר, ועל מקומו הקימו כנסיה נוצרית; אולם אחרי מפלת הצלבנים הקימו המוסלמים על חרבותיה את המסגד החדש, השייך כאמור למאה ה"ג. מקרה כזה של הקמת כנסיה נוצרית על חורבת בית-כנסת שומרוני אינו יחיד. בדומה לזה אנו מוצאים ב"סיאגא" בהר נבו, מקום שם נמצאו בתוך חרבות כנסיה נוצרית ביזאנטית שרידי כתובות שמרניות, השייכות כנראה לבית-כנסת שומרוני עתיק (7).

מתי היה ישוב שומרוני ניכר קיים בסביבה זו, ישוב שהיה זקוק לבית-כנסת, והקים בניינים מסוג זה? מתוך דברי ימי השומרונים ידוע, שחוף עזה, אשקלון ויבנה היה מיושב בצפיפות, ויישוב שומרוני, עירוני וחקלאי, היה מצוי כאן בסוף התקופה הביזאנטית, בצד יישוב חקלאי יהודי ונוצרי. כפי עדותו של פטרוס האיברי, האקיסקופוס של מאומס, היא נמלה של עזה, בשנות 453-488, היתה כל העיר יבנה ונמלה מיושבים על ידי שומרונים (8). באותם הימים שימשה יבנה מרכז חשוב למסחר בתבואה, שנמצא כלו בידי השומרונים.

(6) עיין 621 S. (1860) XIV; S. 272; XIII (1859) ZDMG, 7 (1) Sylwester 'r

(7) J. Saller, *The Memorial of Moses of Mount Nebo I*, 1941 pp. 271-275

(8) עיין 59, 114, S. (1860) Raabe, *Petrus der Iberer*, על-פי Clermont—Ganneau
Archaeological Researches II, p. 490

מתקופה יותר מאוחרת — זמן הכיבוש המוסלמי. אנו למדים כי היישוב השומרוני היה לא רק עירוני אלא גם כפרי. כשהמוסלמים הכו את פטריקיוס בן ירדן, 12 מיל' מזרחה לעזה וכבשו את הארץ, ערכו הכובשים טבח ל-4000 חקלאים, נוצרים, יהודים ושומרונים, אשר ניסו לעמוד על נפשם ולהגן על אדמתם⁹. אולם גם אחרי הטבח הזה לא פסק היישוב השומרוני ביבנה ובסביבתה. ההיסטוריון הערבי יעקובי (מת 891 לס"ה) מזכיר שבזמנו ישבו שומרונים לא רק בשכם, אלא גם ביבנה וברמלה. הרי שלפי המקורות היווניים והערביים גרו שומרונים במספר ניכר ביבנה ובסביבתה לפחות עד סוף המאה התשיעית. סיוע לכך אנו מוצאים גם במקורות שומרונים. ספר התולדה שנתחבר במאה ה"ב לס"ה, והושלם במאה ה"ד, מזכיר יישוב שומרוני בסביבות יבנה: משפחת אביזוהותה (מבני אבי נפושה בן זוהר מזרע אפרים) אשר שכנו בגרר (כלומר באשקלון) ועבר הוא ובניו אל ימה ושכנו בה עד היום הזה. במקום אחר נאמר: ריץ (= רוח?) בן שפר בן צדק, ראש מן רכב בימה ושב מצריימה וקמת עליו; והשבך יהוה מצריימה באניות. ועוד: זה הזקן יוסף גליגה (הוא יוסף בן רוח בן שפר... מבני סבל) ורכב בימה הוא וכל משפחתו, ולא התודע לון דבר עד היום הזה. ימה או יאמה אינה אלא יאמניאה, היא יבנה והיציאה למצרים באה עקב הכיבוש המוסלמי. מפאת חוסר-דיוקם הידוע של השומרונים במסירת ידיעות על מאורעות ההיסטוריים, לא ברור, אם היציאה מיבנה באניות מצרימה חלה בזמן הכיבוש המוסלמי הראשון (640) או השני (1187); וקרוב לוודאי שהכוונה היא לכיבוש השני היישוב השומרוני ביבנה לא היה בודד: באותה תקופה היתה אוכלוסיה שומרנית ניכרת בכל אותה סביבה: בעזה, באשקלון ובנמליהן. במיוחד נזכרו בני עקבון בן יתה, השכן בחוף הים וכן מבני יהושע בן ברק ומבני נעים ששכנו בעזה, וצדקה מבני יוסף בן חלף, אשר עליו נאמר: ולא שכן בגרר, רק בחוף הים, והתודע (כלומר נודע) בצדקה החופי, והוא אב בני החופני השוכנים בעזה ובמצרים. הכוונה כאן למאוימס השניה, גמלה של גרר, היא אשקלון. להלן נזכר אב הנצח בן זרח בן שפר... ומבני בן המנציר שנשאר בגרר ולא נסע משם בזמן שכל העדה נתפזרה, והוא אב בני גירה. התייר המהולל ר' בנימין מטודיליה, אשר סייר בארץ כעשר שנים לפני כיבוש צלאח אדין מצא באשקלון יישוב שומרוני גדול, כ-300 משפחה (או 300 גבר). אולם לאחר תקופת הצלבנים אין אנו מוצאים עוד סימנים של יישוב ניכר בסביבה זו. אמנם בתשקיל ידוע, השייך לשנת 1202/3, נזכר שמו של הכהן נתנאל בן אברהם יבנת אה¹⁰, אולם כלל לא ברור, אם נתנאל זה היה בעצמו מתושבי יבנה, או בן להורים שמוצאם מיבנה, ושעזבו אותה בשעת כיבושו של צלאח אדין ועברו לגור באשקלון או במצרים, או במקום אחר. משום כך ברור לי שאין לקבוע את הכתובת ואת זמנו של בית-הכנסת ביבנה לתקופה מאוחרת מסוף המאה ה"ב, ובוודאי שבנינו היה קדום יותר, והוא מימי השלטון המוסלמי או אפילו מהתקופה הביזאנטית. ראוי לציין שהפסוק האחרון בכתובת קומה ה' מתוך פרשת ויהי בנסוע הארון נמצא — כפי שהזכרנו למעלה — גם בלוח שבמסגד הירוק בשכם, שבנינו הוא מסוף התקופה הביזאנטית. וחקן — בתקופה הערבית¹¹.

9) עיין ספר הישוב א' עמ' 114. (10) ספר השומרונים, עמ' 115.

11) עיין במאמרי, גנוי שומרון, סיני, כרך ט' עמ' שכ"ט.